

НЕБО ДАЛЕКО – ЗЕМЉА ТВРДА – ВЕЛИКА ОЧЕСА МАШИНА

Весна Капор, *Маџа и мегведи*, Vukotić Media, Београд 2023

Самоћа, и то не једна већ три, стоји у наслову првог романа Весне Капор, у критици одређеног као „рефлексивно-поетска проза”, која, како се наводи у поговору овог романа, готово да више и не постоји.¹ У том контексту, наслов романа се може читати аутореференцијално, тако да означава усамљену поетичку позицију такве прозе у савременој српској књижевности. У збиркама прича, објављеним после романа *Три самоће* (2010), Весна Капор задржава лирски сензибилитет у приповедању, али се ипак уочава тенденција ка конкретизацији готово архетипских јунака. У збиркама прича *По сећању се хода као њо месечини* (2014) и *Венац за оца* (2018) архетипови постају конкретне личности које склапају мозаик приватних повесница, кроз чије прозоре свакодневно просијава сунчева светлост светске историје, некад као оморина, а некад као благо пролећно видело.

Након збирки прича и кратке поетске прозе *Као што и вама желим* (2016), Весна Капор објављује роман *Небо, њако дубоко* (2021). Овај роман написан је у епистоларној форми и представља „својеврсну збирку унутрашњих монолога, концентрисаних око смрти младе девојке”,² како је то приметио Лазар Букумировић. У овој рефлексивној прози, баш као и у приповеткама, осећа се жеља да се о догађајима, ипак, приповеда, били они сећања, били исходишта дубоког емоционалног приповедачког света. Епистоле – мисли родитеља, свештеника и бившег момка умрле девојке, доимају се као компензација за ишчезли живот, дописивање празних страница „бројним цитатима и алузијама [...] као и готово есејистичким запажањима о смислу приповедања и смрти, односно наставку након ње”³.

Романом *Маџа и мегведи* из 2023. године Весна Капор исписује индивидуални књижевни мит, причу о обично-необичној жени, оној која не претендује да буде херој (данас би рекли хероина), али оној која, упркос томе, то јесте. Ристу као књижевну јунакињу срећемо првенствено у збирци прича *По сећању се хода као месечини*, односно, у причи „Мрави”.⁴ У „Мравима” Риста је приповедачицина прабаба, али врло

¹ Марко Крстић, „Ништа се не помера а све се догађа”, „Поговор” у: Весна Капор, *Три самоће или Мјесито недовршених ствари*, „Филип Вишњић”, Београд 2010, 165–[170].

² Лазар Букумировић, „И роман је грцао”, *Лейолис Мајице српске*, књ. 509, св. 3, март 2022, 477.

³ Исто.

⁴ Весна Капор, *По сећању се хода као њо месечини*, Агора, Зрењанин – Нови Сад 2014, 23–30.

могуће и приповедачица сама, која је наследила одређене особине своје прабабе које су у последњем роману Весне Капор израсле у готово поетичко одређење, односно приписане су једном писцу, јунакињи романа Ристи Срдић. Под пуном одговорношћу, пишући реченицу која неодољиво подсећа на школски састав, бележим: прабаба Риста јунакиња је чији се поглед на свет одликује благошћу и прстодушним смислом за хармонију. Уколико бисмо се користили филозофско-религиозном терминологијом, могли бисмо рећи да је прабаба Риста баштинила својеврсни пантеизам као своје животно одређење,⁵ али, ми то нећемо радити јер би нас она свакако гледала „бело” и за тили час, једном реченицом, објаснила суштину овог погледа на свет: „Само срећне куће имају мравље путеве”.⁶ У слободном преводу ова реченица гласи: „Сваки божји створ треба да живи неометано у хармонији са собом, човеком и светом.” Прабаба Риста можда је најближа оном типу јунака какав је дјед Раде из *Башиће сљезове боје*, којем није јасно како неко „из поште не старе Ћопића куће има образа да јавно и отворено, пјесмом, помиње тамо некаку чупоглавицу, а овамо има поред себе живу-здраву своју вјенчану жену?”⁷

Било како било, сентимент који се *осећа*⁸ (подвукла ауторка), између осталог, у Ћопићевој *Башићи*, оно је што је, према скромном мишљењу ауторке овог приказа, једна од вредности прозног стваралаштва Весне Капор, што се поготову примећује у њеном последњем роману. Са „старинском одором”, прабабиним „мрављим путевима”, који се у 21. веку доимају као „убого кљусе”, језди глобалном гором зеленом Риста Срдић, јунакиња романа *Маџа и медведи*. Нека врста дечје наивности, ћудљивости и безазлености која се брани „мјесечинама” примећује се у Ристи, која, за разлику од своје претходнице, зна значење речи пантеизам, али, баш као и њена књижевна прабаба, схвата важност мрављих путева. „Нова” Риста такође не поставља питање констелација снага – у њеној визури ни она ни мрави нису нити колонизатори нити колонизовани, иако би, уистину, имала штогод рећи на тему постколонијалне критике. Зна Риста и шта је глобализам, феминизам, зна она и за сексизам, али њу надасве занима оно што је изван фрагмената теорије, имагинаријума науке (16), те се, гледајући структуру романа, она доима као некакав магнет за комадиће – мрва из које свет нараста (16), нека врста синтезе која се опире свепрожимајућој анализи као императиву данашњег света. Трудећи се да пратимо Ристин ток мисли, о овом роману ћемо, изнад и пре свега, мање теоретисати, и ослонити се више на интуицију. Међутим, нећемо пропустити да истакнемо његове чворишне тачке.

⁵ Филозофско-религиозно учење о истоветности Бога и природе.

⁶ Нав. дело, 24.

⁷ Бранко Ћопић, „Маријана”, *Башића сљезове боје*, ЈРЈ, Земун 2020, 58.

⁸ *Осећа*, не уочава!

Приповедач који је у претходним романима и причама пажљиво корачао, готово лебдећи по сребрној светлости, сада излази пред пун месец, жут и сочан као колут сира, чија се боја доима као чудна комбинација тоpline и немира, иста она која се налази на корицама књиге и неодољиво нас привлачи да узмемо роман у руке. Дизајн корица књиге, као и наслов дела, праве спону са књижевношћу за децу, померајући хоризонт рецепцијског очекивања, чиме се ауторка поиграва са читаоцима, правећи ефекат зачудности. Овде би, ипак, ваљало поставити питање: Колико је поигравање насловом и корицама књиге ауторски потез који остаје искључиво у домену игре, а колико је „дететов интуитивни свет, односно, врста прозорљивости” (78), која је на насловној страни приказана посредством илустрације која је симболизује, сушта, као што су нам сушти сунце, вода и хлеб? Елем, то је на читаоцима да открију.

Јунакиња око које приповедач плете наративни свет просторе среће налази у цртаном филму – адаптацији руске народне бајке о Маши и медведу, коју сваки дан гледа, чиме се, на микроплану, уочава прожимање Ристиног романтизма и конзумеризма нашег доба, чија је крајња утеха у великим очесима Машиним – својеврсног краткотрајног ескапизма, какав је једино и могућ у савременом свету. У роману су присутна два наративна тока – прича о Ристи – жени? списатељици? мајци? новинарки? супрузи? књижевној јунакињи?, оној о којој ни њен рођени приповедач не зна много, те брише и пише, несигуран у своје судове, па нас пушта да сами проценимо Ристу.

Риста Срдић је „рођени књижевни јунак, који треба само да бележи свој живот”, каже њен пријатељ Петар, док се приповедач повлачи у страну и приказује? препричава? приповеда? објективно? несигурно? причу у настајању, ону коју Риста пише о себи и Маши, свом алтер егу, коме у роману даје пуномоћје да уради и каже све оно што је Риста некада желела, а није успела; или је успела, само тога није била свесна? Роман-пуномоћје могла би бити одредница која најбоље описује *Машу и медведе*, управо зато што се други наративни ток тиче Маше, Ристине књижевне јунакиње, која, захваљујући уверљивости са којом је Риста описује, престаје да буде књижевни јунак са дна фиоке Ристиног радног стола и постаје „комад бога бачен у свет”⁹ који се сусреће са Ристом у магичној тачки споја крајности: Читаоцу (16). Иако би се свако поглавље романа могло читати готово самостално – као прича-есеј о савременом друштву, позицији писца у 21. веку, положају жене у књижевном свету, о чему нам сликовито говори метафора Маше и медведа, о усуду неприпадања, терору модерне психологије, који је апострофиран најпре у тежњи ка савршености – њега ипак обједињује испреплетеност Машине и Ристине судбине, која се читава у порозности границе између живота

⁹ Растко Петровић, *Поезија. Сабињанке*, Нолит, Београд 1974.

и литературе. Међутим, ово дело ипак није само морализаторски роман проповедног карактера, јер обилује духовитошћу и особеном врстом аутоироније. Управо у немогућности да се подреди само једном жанру лежи снага овог дела. Приповедач јунакињу пушта да се побуни, можда и у његово име, против поимања човека као искључиво свесног и на разуму утемељеног бића, какав би сваки ваљан писац требало да буде, ако жели да његов роман купују свесне и на разуму утемељене личности, идентитети неидентитета (24), како их назива Риста, које мистицизам није напустио само у погледу многобројних часова јоге које посећују како би служили идеји/императиву вечите младости на „овом ужурбаном вавилонском путу” (44) који представља време у коме живимо.

У овом роману, дакле, примећујемо дистанцу у приповедању која спречава продор мелодрамског у текст, или га пропушта у оној мери у којој је потребно, тако да су лирски пасажии у роману здружени с једним „искошеним погледом на свет”, погледом, ако хоћете, есејисте и уметника, оног који прозира друштво кроз појединце с којима општи, захваљујући свом списатељском дару. Поглавља о Ристиној књижевној јунакињи, названи „Одломци из дневника о Маши”, показују висок степен подударности са поглављима која се тичу Ристе – Машиног творца, тако да би непажљивијем читаоцу могло изгледати да се ради о једном те истом књижевном јунаку. Риста-Маша, Маша-Риста, у суштини се доимају као аутограф који је пресликан индиго техником с једног папира на други. Међутим, Маша је ипак Ристина творевина, њен дописан живот, оно што она не може и не жели наглас да изговори, њена сенка, оно што би Риста била без Персоне, изразимо ли се јунговским језиком. Дакле, Маша која настаје из Ристиног пера некаква је врста уметничке компензације, која је, као мотив, присутна и у претходним остварењима Весне Капор. Овај мотив примећујемо у збирци прича *По сећању се хога као њо месечини*, односно, причи „Св(ј)етлост или Склапање приче од тренутака”, у којој јунакиња Ђурђа изговара следеће речи: „Кад бих могла писати приче, Данку бих надоместила цео живот”. Истоветан мотив присутан је и у роману *Небо, њако дубоко*, који представља збир унутрашњих монолога-писама упућених преминулој девојци. У прози Весне Капор овај мотив, рећи ћемо, еволуира од рефлексивних унутрашњих монолога о приповедању и приповедачком дару, какав је уочен у малочас наведеним делима, до отелотворења чина приповедања, које је дато посредством фигуре писца, који се у *Маши и мегвегима* чак удваја – Риста је писац, али је њена књижевна јунакиња такође писац; сетимо се да и приповедач пушта Ристу да говори сама о себи, односећи се ипак благонаклоно према њеним ставовима и стидљиво навијајући за њу, чиме јој даје *јуномоћје* да, кроз њега, говори, и чиме се, симболично, осваја целовита прича. Требало би истаћи, дакле, и да се, осим лиризма и рефлексивности, који се углавном везују за дела Весне Капор, уочава и

поетолошко-идејна сродност између збирке прича *По сећању се хода као њо месечини*, лирског романа *Небо, њако дубоко* и романа *Маша и медведи*, чиме се открива својеврсна кохерентност приповедачког опуса Весне Капор на тематско-мотивском плану уочена у *нужности писања*. Иронизујући идеју о немогућности причања приче, односно немогућности причања целовите приче, Весна Капор пише о потешкоћама приликом издавања романа, које су резултат социоекономске ситуације, идеолошке припадности писца, и многих других некњижевних фактора. У том свету Риста и Маша, *њагу склоне* (подвукла ауторка), покушавају да штампају своје рукописе стојећи на тврдој земљи, са својим „великимима глази” упртим у небо, тако далеко.

У роману, дакле, уочавамо непатвореност, посредством које се Риста и Маша боре против нејасних јасности, вртоглавог убрзања – центрифугалне силе у којој је све могуће, и која, заправо, не постоји, јер се у њој све догађа према устаљеним *центриријеталним* (подвукла ауторка) законима вртења који служе да би одржали привид слободе. Свако ко је изван тог поретка *склон је њагу и њагу је склон* (подвукла ауторка), и стога, баш као и Риста, не може бити део хијелуронске утопије која никада неће бити *passé*, јер ће редовно примати умерене дозе ботокса, оне неприметне: „Ма, драга, стави мало овде и овде и бићеш као нова.” Такве невидљиве нити не вежу нерођене са мртвима, како је то некада мислио Стеван Раичковић, већ издавача са аутором, добитника награде са жиријем, незаинтересованог пријатеља са резигнираном пријатељицом, јагње са целатом, Машу са медведима.

Риста и Маша, о којима ћете читати узмете ли овај роман у руке, једини су центрифугални играчи који плешу на ивици сечива чија оштрица дели обале мелодраме и аутоироније, а жижна тачка открива се у *вери* да ће велика очеса Машина успети да припитоме сваког медведа и да ће лепота заиста спасити свет. Овај роман, чије реченице и мотиви нису „паучинасте творевине које финим ткањем премрежавају”, а ни оне друштвено ангажованог карактера, које се доимају као памфлети, представља баланс између свега набројаног – друштвене ангажованости, поетског доживљаја света са обиљем хумора, и, морамо рећи, Хуманости.

Ново прозно остварење Весне Капор, овог пута више прозно него поетско, аутоиронично интонирано, са јунакињом која се доима као чардак ни на небу ни на земљи, која, стојећи између два света, две идеје, две идеологије, две бинарне опозиције, не припада ниједној, а уједно припада свима – своја, недорађена, несавршена, бескомпромисно нецеребрална, непатворена – прозорљива. Иза ове наизглед духовите приче, која надилази постмодернистичку визуру о немогућности писања и прераста у сагу о немогућности издавања „неподобних” антиглобалистичких рукописа у глобалној ниши, крије се сетна исповест о неприпадању, која

своју традицију налази у романтичарском, односно модернистичком суб-кобу уметника са средином у којој ствара.

Мрр Емилија А. ПОПОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
emarpovic996@gmail.com

КАНТОВ КАТЕГОРИЧКИ ИМПЕРАТИВ И РЕЦЕПТ ЗА МИСО СУПУ

Слободан Тишма, *Астјал њици риба фрици (3), Има ли која код куће (Б ѡро-дукиција, нискобуцијна ѡроза), Зайисци једној шизофреничара само за ѡријатиље и добронамерне*, Футура публикације, Нови Сад 2023

Роман Слободана Тишме *Има ли која код куће* доноси нам стари Урвидек на кулисама вечне вечери на крилима мудрог, и у тој мудрости помало уплашеног приповедача. Чег се он плаши? Приповедач се плаши обавезе кантовског субјекта који је задивљен и уплашен пред звезданим небом изнад себе и моралним законом у себи. Реконструишући приче из свог живота, које се нужно дотичу и живота других људи, он ће стално бити у недоумици да ли су се ствари баш тако одвијале и да ли је претерао негде, да ли се огрешио о неког, а онда и да ли се догађај баш тако збио и на ком је положају, на неизбежној Мебијусовој траци по којој се прича котрља, прелива и претвара, био он као посматрач, а затим и сведок тим догађајима, а потоњи приповедач, хватач истине у постмодерном стању арбитражности. Ухватити истину, сусрести се с њом на Мебијусовој траци, која је метафора за причу, како приповедач сам говори у роману, али и метафора за живот, ухватити истину, док се не претвори у нешто друго у сталној променљивости сећања и симулакруму стварности, тај задатак је јунак овог романа себи задао и, са снебивањем и оштром филозофском сумњом, покушао истину да истера на видело.

Роман је део триологије *Астјал њици риба фрици* и друга по реду књига која је издата, а претходи јој *Живош ѡесника – political nigredo* из 2022. године. Поднаслов *Зайисци једној шизофреничара* романа *Има ли која код куће* увод је у једну од тема коју ће роман обрађивати, а у питању је искуство болести којој сведочи приповедач. Међутим, теме које се обрађују у роману су бројне, те свако ново читање може бити другачије и нудити другу причу која одређене проблеме расветљава из различитих углова, где је читалац тај који одлучује ка чему ће окренути рефлектор. Са изузетном прецизношћу, теме које се обрађују, иако распарчаног